

KİTAP DEĞERLENDİRME/ BOOK REVIEW

Fazlı İpek, *BİR UZMAN ÇAVUŞUN GÖZÜNDEN ANADOLU 1933-2019*, Yay. Haz. Nedim İpek, Serander Yayınları, Trabzon 2022, 134 s, ISBN: 978-605-2104-19-4*

*İbrahim SERBESTOĞLU***

ÖZ

İnsanın yaşam öyküsünü konu alan hatırat türü eserler, toplumun eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte giderek yaygınlaşmaktadır. Başta devlet adamları ve siyasetçiler olmak üzere, toplumun önde gelen kişilerine ait hatıratların yanı sıra “sıradan insanlara” ait örneklerle de rastlamak mümkündür. Fazlı İpek’in hatıratı, hayatını zamanla ilişkilendirerek Türk halkının yaşam koşullarının yanı sıra devletin işleyişine de ışık tutmaktadır. Hatıratta yer alan veriler dikkate alındığında, bu eser yalnızca tarihçiler için değil; sosyoloji, gastronomi, mimarlık gibi birçok alan için de kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Hatırat, Fazlı İpek, Kültür, Anadolu

Fazlı İpek, *BİR UZMAN ÇAVUŞUN GÖZÜNDEN ANADOLU 1933-2019*, Edited by Nedim İpek, Serander Publishing, Trabzon 2022, 134pp, ISBN: 978-605-2104-19-4

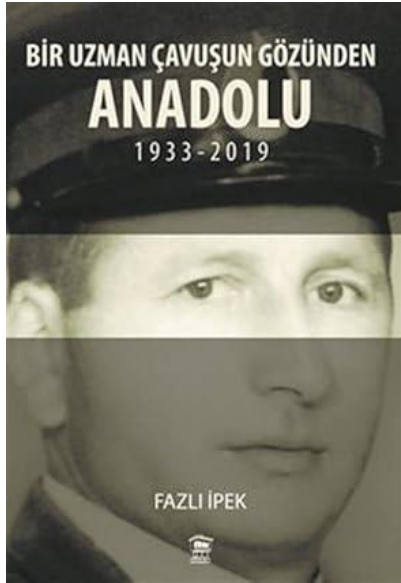
ABSTRACT

Memoirs that focus on an individual's life story have been increasingly spreading as the level of education in society rises. In addition to memoirs written by prominent figures such as statesmen and politicians, it is also possible to come across examples belonging to “ordinary people.” Fazlı İpek's memoirs shed light on the functioning of the state as well as the living conditions of the Turkish people by relating his life to time. Considering the information presented in the memoir, this work holds value as a resource not only for historians but also for many other fields such as sociology, gastronomy, and architecture.

Keywords: Memoir, Fazlı İpek, Culture, Anatolia.

* Gönderim Tarihi: 01.06.2025.Kabul Tarihi: 10.07.2025.

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, SAMSUN. ibrahimserbest53@hotmail.com, ORCID:0000-0001-7431-1678.

*“Hafıza güvenilirmez bir şeydir.
Hatırladıklarımız ve
hatırlayamadıklarımız. Sonsuza kadar
iz bırakan ender anlar; iz bırakmayan
sıradanlıklar. Cefalar çok acı verici.
Onlar zihnimizin derinlerinde gizli
yerdeler. Zaman onları ortaya
çıkaran kadar unutulmuş halde
kalırlar. Anı iyi ya da kötü olsun veya
inanılmaz; hiçbir zaman tek bir
seferde ortaya çıkmaz. Her zaman
parçalar halinde dağılmıştır. Tıpkı
tamamlamak için beklemeniz gereken
yapboz parçaları gibi.”
[Sleeping Dogs]*

Hatırat: Yâdımda Kalanlar

Otobiyografik bellek insanın yaşam öyküsüdür. İnsan kendisi için anlamlı, üzerinde etkisi bulunan, yaşandığında veya akla geldiğinde kişinin benlik algısı ile ilişkisi olan anılarla yaşam öyküsünü oluşturur. Hangi olayın yaşam öyküsünde yer alacağı ve yaşam öyküsündeki sırasını kültürel biyografi, zamansal tutarlılık, tematik tutarlılık ve nedensel tutarlılık ilkeleri belirler. Zamansal tutarlılık ilkesine göre kişi yaşam hikayesinin bütününde zamansal devamlılık ve tutarlılık olması gerektiğini bilir. Biyografinin oluşmasında kültürel normlar etki eder. Doğum, ölüm gibi insanı etkileyen zamansal referanslar ana noktalar kabul edilir. Anlatılar tematik tutarlılık içinde organize edilir. Yaşam öyküsünde ve anlatılarda olaylar, yaşam dönemleri ve benlik neden-sonuç bağlamında birbiriyle ilişkilendirilir.¹

İfade edilen zihinsel süreçler hatırat türü eserleri ortaya çıkartmaktadır. Hatırat, “yaşanılmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlerin ortak adı” şeklinde tanımlanmaktadır. Yazılı en eski metinler arasında zikredilen hatırat, Batı edebiyatında 16. yüzyılda özel bir tür haline gelmiş ve “memoires” terimiyle kavramsallaştırılmıştır. Osmanlıların ise “defter-i amal” şeklinde ifade ettikleri

¹ Sami Gülgöz, “Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar”, *Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar*, Der. Sami Gülgöz-Berivan Ece-Sezin Öner, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2023, s. 13-26; Tuğba Uzer, “Nasıl Hatırlarız, Nasıl Unuturuz: Kuramsal Yaklaşım”, *Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar*, Der. Sami Gülgöz-Berivan Ece-Sezin Öner, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2023, s. 51-69.

hatırat, kavram olarak ancak 1902 yılında Lügat-i Naci’de “*hatırda kalmış olan hususi keyfiyet, cem’i hatırat; bunlara dair yazılmış eserlere de hâtırat denilir*” cümlesiyle zikredilmiştir.²

Hatırat her ne kadar otobiyografik bir tür olarak görülse de otobiyografi ile arasındaki ayrıma dikkat çeken yazarlar vardır. Hatıratla, “ben”in ön ya da arka planda olmasına bakılmaksızın özellikle arka plan aydınlatılır. Oysa otobiyografik eserlerde “ben, hayat hikayesini arka plandaki bir dönem ve ortam bağlamında” anlatır. Yani birincisinde “ben”den sapmalar yaşanırken, ikincisinde “ben”den ayrılmak mümkün değildir.³

Ali Birinci; “*Beşerî ve tarihi bilginin bir resmi elbisenin altında takdimi bu bilginin biraz da değiştirilmesi mânâsına gelmektedir. Hâtırat türünden metinlerde ise resmi kıyafetsiz bir bilgi bahis mevzuudur*” ifadesi hatıratların geneli itibarıyla “*vatandaşın sesi veya tepkisi*” olarak görülmesi hususuna dikkat çeker.⁴

Usul!

Fazlı İpek’in öz yaşam öyküsü olan “*Bir Uzman Çavuşun Gözünden Anadolu 1933-2019*” adlı eser Nedim İpek tarafından yayıma hazırlanmıştır. Eser, çocukluk ve gençlik, meslek hayatı ve emeklilik bölümlerinden oluşmaktadır. Bölümler bir yaşamı anlatmanın ötesinde Türkiye’nin sosyal ve politik dönüşümüne de ışık tutuyor. Bunu yaparken kronolojik bir süreç takip ediliyor. Verilen bilgiler akademik bir elin aralara bazen temas ettiğini hissettiriyor. Fazlı İpek’in çalıştığı şehirler hakkında giriş mahiyetinde ansiklopedik verileri çağrıştıran bilgiler bir taraftan hatıraların zaman ve mekanla uyumuna yardımcı olurken diğer taraftan da okuyucuyu bilimsel üslubun kollarına bırakıyor. Hatıratı yayıma hazırlayan Nedim İpek’in bir akademisyen ve Fazlı İpek’in oğlu olması bu açıdan bakılınca hem iyi hem de “kötü” sonuçlar doğurmuş gibi. İyi tarafı bilimsel bir hassasiyetle yönlendirme yapılıyor, hafızanın yanlış hatırladığı veya üzerini kapattığı zaman ve olayları anımsamayı kolaylaştırıyor. Ancak “iyi” tam da bu nedenle bazen “kötü”ye yoldaşlık edebiliyor; yanlışları düzeltmek doğal akışı bozmak anlamı da taşıyor. Eserde bu müdahaleler hissedilirken, ne kadar ileri gidildiğine dair “yayıma hazırlayan” hakkında tatlı yaramazlık anılarının zikredilmesi, müdahalenin hatıralara değil, mekana ve zamana yapıldığını ortaya koyuyor. Böylece hafızanın yanlışlığının düzeltilip, eksiklerinin giderildiği anlaşılıyor.

² M. Orhan Okay, “Hâtırat”, *TDVİA*, C: 16, İstanbul 1997, s. 445-449.

³ Jaques Presser, “Bir Tarih Kaynağı Olarak Hatırat (Memoires Als Geschiedbron)”, Çev. İsmail Hakkı Kadı, *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Haziran 2023, s. 148-155.

⁴ Ali Birinci, *Tarihin Hududunda: Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2022, s. 38-39.

Esas: Hatıratın Kaynaklığı Üzerine

Binlerce yıllık geçmişi olan ailenin tarihini yazmak Sanayi Devrimi'nin bir ürünüdür. Geçim kaynaklarının değişmesi ve şehirlerin cazibesi gurbeti sıradanlaştırırken, çekirdek ailenin ortaya çıkması akrabalık bağlarının sıklıkla zikredilmesine vesile olur. Birbirlerini uzun zamandır görmeyen hatta sonraki kuşakları tanımayan akrabalar, köklü geçmişlerinin varlığını yeni nesillere aktarmak için ailelerinin tarihini yazmak arzusuna düşerler. Bu bağlamda ailenin köklerine en yakın taşlarını oluşturan yaşayan büyükler önemli bir kaynak işlevi görür Çünkü büyükler ailenin köklerine en yakın taşları oluştururlar. Onların anlatacakları, ailenin temellenmesinde ana malzemeyi hazırlar. Bu çerçevede Fazlı İpek'in hatıratı da sosyolojik bağlamda aile bağlarındaki ve ilişkilerdeki dönüşümün örnekleriyle doludur.

İpek'in bu hatıratı aile ile sınırlı değildir. Toplumsal sorunların insan yaşamına etkisini Çarlıklı köyünün kuruluş hikayesi ile ortaya koyar. Rize'de yaşanan kan davasından kaçırılan bir çocuk Beşikdüzü'nde bir çobana emanet edilir. Çobanın kızıyla evlenir ve dağ başını yurt edinir. Üç oğlu olur. Her birine bir mevki düşer. Çoğaldıkça çoğalırlar. Çünkü tarım toplumlarında çocuk; sosyal sorumluluk projesi olarak devlete asker, tarlaya işçi, evde yardımcı anlamı taşımaktadır. Anlatı okuyucunun Türk mitolojisi ile bağlantı kurmasına yol açar.

Türk milleti lakapla tarih yazar. Lakap toplumsal, fiziksel veya ruhsal özelliği kişi veya aile üyeleri üzerinden, soyadının bulunmadığı dönemlerde adeta soy adı gibi işlevselleştirir. Bu bağlamda hatırat, kadından mütevellit kullanılan lakap örneklerinin Anadolu kadınının toplumsal etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Esmalı, Safiyeler, Karakızlar erkek egemen bir toplumda kadına atfen kullanılan lakaplardır. Ailenin büyük ninesi Esmâ'dan mülhem Esmalı lakabı bildiğini yapan, doğrusundan vazgeçmeyen kişileri tanımlar ve dahi kişiliği yansıtır.

Mimarinin toplumsal hayattan şekillenmesinde hatıratındaki evin kapılarının yönü kayda değerdir. Bu anlamda Fazlı İpek'in "yuvasının" mimarisi de ilginç detaylar barındırmaktadır. Evin kuzey ve güney olmak üzere iki kapısı vardır. Kuzey kapı evin dış dünya ile; güney kapısı da müstemilatla bağlantısını sağlıyordu. Ahır ise alttan ısıtma kalorifer sisteminin ilkel versiyonu idi.

Hatırat, mekanın algılanışı ve tarihî olaylara toplumun bakışına dair örnekler sunmaktadır. Eserde Rus işgali karşısında toplumun vatan ve gavur kavramlarını algılaması ile Ermeni mezalimine bakışı hoş cümlelerle ortaya konulmuş. Rusların Erzurum işgaline "*orada ineğim yayılmıyor ya*" şeklinde umursamazca tepki gösteren yaşlı kadın, vatan kavramının henüz köyden ülkeye dönüşmediğini gösterir. Köylerine işgal güçleri ulaşınca ise Ruslarla Ermeniler kıyaslanır. Rusların kötü muamelelerine karşı kadınlara tecavüz etmemeleri, "*Ruslar Ermeniler gibi değilmiş*" cümlesini doğurur. Bu örnek Ermeni terörünün,

özelde Çarlaklı köylüsünde muhtemelen de toplumun genelinde yarattığı travmayı müşahade etmek bakımından dikkate değerdir.

“Bir Uzman Çavuşun Gözünden Anadolu 1933-2019”, eğitim tarihine de kaynaklık eder. Hatırat, Köy Enstitüleri’nin toplumdaki karşılığını Beşikdüzü Köy Enstitüsü üzerinden okumamızı sağlar. 1940’lı yıllarda Şalpazarı’nda imece usulü ile inşa edilen ilkokuldan başarıyla mezun olanlar Beşikdüzü Köy Enstitüsüne devam eder ve öğretmen olurlardı. Köyde açılan ilkokulun ilk öğretmeni de Safiye’nin Enstitü mezunu oğlu Mehmet’ti. Onu köydeki diğer gençler takip etmişti. Köy Enstitüsü’nün köye etkisi bununla sınırlı kalmamıştı. Köyde yapılan yeni okul binasının inşaatında bir taraftan köylü çalışırken diğer taraftan da Enstitü öğrencileri taş ustalığı yaparlardı. Şartların ne kadar zorlu olduğunu anlamak için verilen örnek de göz ardı edilemez. Devlet, sorumluluğu muhtara yüklerken, görevden kaçanlarla karşı karşıya gelen muhtar Mustafa, evi ve merası kundaklanması pahasına inşaatın tamamlanması için mücadele vermişti. Okul Şalpazarı’nın ilk köy okulu olarak kayda geçerken muhtar da baskılar sonrası köyü terk etmek zorunda kalmıştı.

Fazlı İpek eğitim hayatını anlatırken müfettişin sorduğu soruya cevap veremediğinin açık açık kayda geçirilmesi yazarın hatıralarını anlatırken bir beklenti içinde olmadığını, yalnızca tarihe ışık tutmak gayesi güttüğünün; diğer bir deyişle samimi anlatımının göstergesidir. “Bilmiyorum” demenin zor olduğu bir toplumda bilmediğini söylemek değerlidir.

Giyim kuşama dair bilgiler ise yokluğun getirdiği üretim ve yaratıcılığı öne çıkartırken; kıyafetteki değişimi de sergilemektedir. Çarlaklı köylülerinin çarıkları dönemin yaşam koşullarını zorluğunu tasavvur etmemize yardımcı olacaktır. Durumu “iyi” olanların kasabadaki çarıkçılardan sipariş ettiği çarıklarının yanında kendi çarıklarını imal eden köylülere de tesadüf edilirdi. İmal edilen çarıklar her zaman giyilmezdi. Köyden şehre inenler kasaba yakınına kadar yalınayak yürürken çarıklarını kasaba girişinde giyerlerdi.

Fakirlik kendisini çarığın yanında *çapıla* denilen ayakkabıda da gösterirdi. Çarşıdaki ayakkabıcıların üretimi olan çapıla, kaba deriden ucu sivri ve kıvrık yapılırdı. 1940’lı yılların çarık ve çapılası köylerde, Demokrat Partili yıllarda, yerini Trabzon Lastiği de denilen kara lastiğe bırakmıştı. Ancak, köylüler arasındaki fark yine kapanmazdı. Gündelik hayatta kara lastik giyen köylüler, çarşıya inerken veya düğüne giderken kundura ve iskarpine meylederler. 1970’lerde fabrikasyon ayakkabıların “eşitliği” sağladığı da şüpheliydi.

Kıyafette ise yün ve pamuktan üretilen şalvar ile mintan ve başlık; kıl ve yünden dokunmuş çorap ve nadiren *zıpka* denilen potur, yöre halkının mecburi tercihidir. Hatırat, koyun yününden elde edilen kumaştan battaniye, çuval, pantolon, ceket ve daha nicesine dair bilgilere ulaşmak mümkündür.

Geleneksel tıp da İpek’in hatıratında kendine yer bulur. Hocanın okuyup üflemesi, muska yazması tarım toplumlarında en sık görülen psikoterapi idi. Yedi

kat muşambaya sarılan muska boyna asılır, dualı kağıtlarla temas etmiş su içilirdi. Çaput bağlamak da bir başka “tedavi” yöntemiydi. Fındığı bol bulup fazla yenilmesi halinde pençesine düştüğünüz sıtmavari *cuharlama* hastalığını yenmek için bir kapta ezilen solucanın suyunu içmek bir çözüm olarak görülebiliyordu. Sıkıca sarılan başın ağrısı geçmezse çiğ patates dilimleri kişinin alınına konulurdu. Damar otu veya katır kulağı gibi şifalı bitkiler, doktor sözcüğünün cümlede kullanılırken dahi saygı gösterildiği yıllarda doktora ulaşmayan Çarlahlıların umuduydu.

Hatırat, sağlığa kavuşma umuduyla atadan-dededen kalma, ilkel ama ilkeli şekilde hazırlanan daha nice reçete örnekleriyle doludur. Ama *Zonguldak Hastalığı*’nın yeri başkadır Çarlahlı köylüsünde. Gurbeti mesken tutan ve 1880’li yıllardan itibaren Trabzon ahalisinin “Almanya”sı olan Zonguldak kömür ocaklarından Çarlahlılar da rızkını arar olmuştur.⁵ Bu durum 1930’lu yıllardan itibaren köylüler arasında akciğer hastalıklarının görülmesine yol açmıştı. Zalim gurbet, hastalığına rağmen köylülerin geçim kapısıydı. Köylüler 1950 sonrasında Kütahya’yı da gurbet sayfalarına eklemişlerdi. Her ne kadar hatırat ipucu vermese de hastalıkla özdeşleşen Zonguldak’a nispetle Kütahya’da çalışmak daha tercih edilir görünmektedir.

Çarlahlıların iş olanakları sadece kömür havzaları değildir. Askerlik o günlerde de genç işsizlerin umududur. Fazlı İpek’in askerlik hayatı da böyle yokluk ve yoksulluğun girdabından kurtulma çabasının ürünüydü. Meslek hayatında sözünü sakınmaması ve görevdeki *sürgünleri* dikkate alındığında her şeye “emredersin” demeyen mizacının buna uygun olmadığı açık olsa da Fazlı İpek, Jandarma olacaktı.

Çocukluk ve Gençlik Yıllarından bahsedilen ilk bölümün ardından Meslek Hayatı hatıratın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölüm de “ben”cil bir anlatımdan oldukça uzaktır. Farklı coğrafyalarda farklı kültürlere dair gözlemler insan odaklı bakışla anlatılır.

Kırklareli, Fazlı İpek’in ilk görev yeridir. Hatırat, Kırklareli’nin aile hayatının yanında sosyal ve kültürel yönüne ışık tutar. Radyolu günlerde köylere masa ve sandalye henüz yeni giriyordur. Geniş ailelerin hakim olduğu toplumda tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıdır. Fazlı İpek’in görev yaptığı Kırklareli merkez ilçeye bağlı Üsküp nahiyesini anlatırken kullanmış olduğu “*Bizim köylere benzemiyordu. Halk sakindi...*” ifadesi dikkat çekicidir. Bu sakinlik ve yeni doğan çocuğunun hastalıklarına şifa bulamamanın verdiği asabiyet sürgününe yol açar.

⁵ Karadağ’ın bağımsızlığı sonrasında Zonguldak havalisindeki kömür ocaklarında Trabzonluların da aralarında bulunduğu Doğu Karadeniz ahalisi çalışmaya başladı. Sina Çıladır, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, Genel Maden-İş Yayınları, 1993, s. 45.

Kırklareli'yi ikinci görev yeri Kars izler. Hatıratın kayda aldığı bilgiler ülkenin batısı ile doğusunun yoksulluk ve yoksunlukta çok da farklı olmadığını ortaya koyar. Küçük farklar; farklı kültürlerdir yaşanan. Tezek, halkın deyimiyle “*kokar yakıt*” soğuk Doğu Anadolu'nun yerli ve milli yakacağıdır. Çoğu yerde evlerde su akmaz. Önce Taşburun sonra Aralık ilçesinde görevlidir Fazlı İpek. Burada kamu binalarına elektrik çekilmiştir. Dahası bir babanın sevinci: “*Burada çocuklar su taşımaktan kurtulmuştu.*” Aralık'a dair bir gözlem de afet konutlarıdır. “*Sel veya depremzedeler için devlet tarafından inşa edilmiş betonarme toplu konutlar vardı. Hak sahibi yerli ahali bu evlerde oturmayı tercih etmemiştir. Çünkü kendi ihtiyaçlarını karşılayacak mimari tarzda değillerdi.*” ifadesi adeta ders niteliğindedir. Toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen yapılar “lüks” de olsa itibarsızdır.

Kırklareli ve Kars'ı Kastamonu'daki görev izler. Bu üç kentte kırsal hayata; ardından görev yapacağı Ankara, Erzurum ve Samsun'da da şehir yaşamına dair tasvirlerle geniş bir yelpazede okurun hatıratında kendisinden bir parça bulması kaçınılmazdır.

Emeklilik Döneminde de dinlenmeye fırsat bulunmaz. Köyün su sorunu çözülmeye çalışılan öncelikli meseledir. İkinci sorun da fındık hasadıdır. Fındık ziraatı Trabzonlunun önemli bir gelir kaynağı olmakla birlikte özellikle hasat mevsiminde stresin de kaynağıdır. Bunların yanında çocukların iş ve eş seçimleri, asıl önemlisi torunlar yeni dönemin meşgaleleridir.

Son Söz

Sıradan insanların hatıratları tarih yazımına “insan” unsurunun katılımı açısından önemlidir.⁶ Elitlerin, sıklıkla kendini aklama, ötekine cevap verme veya görünür olma arzusunun ürünü olarak kayda geçirdikleri otobiyografilerinde halktan kopukluğu görmek normaldir. Fazlı İpek'in hatıratında askerler tarafından kurulan ve darbelerle emir-komuta zinciri pekiştirilen bir cumhuriyette halkın yaşamı ve alt kademedede de olsa “devlet”in işleyişindeki “olağan hukuku”, imkan ve fırsatlara dair ipuçlarını görürüz.

İpek'in hatıratı sadece bir askerin yaşamöyküsü değil; aynı zamanda Türkiye'nin hikayesidir. Doğu-Batı veya Anadolu-Rumeli ekseninde Türkiye manzaralarını gözlemlemek mümkündür. İpek'in sosyal köken açısından taşralı ve köylü olması sıradan halk ile bağ kurmasını ve sağlıklı gözlemler yapmasını kolaylaştırırken, mesleği de devletin işleyişini görmemize imkan tanır. Bir diğer ifadeyle Fazlı İpek, yönetsel açıdan yüzyıllarca yönetilmeye alışmış; görevi üretmek, vergi vermek ve asker sağlamak olan Anadolu halkının Cumhuriyet Türkiye'si'nde yönetsel sınıfa katılım sürecine güzel bir örnektir. Bu eklemlenme

⁶ Derin Terzioğlu, “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarih yazıcılığı”, *Cogito*, 29/ Selçuklular, Güz 2001, s. 286-290.

durumu bir takım kültürel çatışmaları ve kültür değişmelerini beraberinde getirmiştir. Kırklareli’nde bir bavulla başlayan meslek hayatı Samsun’a yola çıkılırken kamyonu sığmayan eşyalarla son bulur. Bu belki “Türkiye’nin zenginleşmesi”nin belki de yokluğun getirdiği tutumluluğun bir sonucudur.

Hatırat, pek çok bilim dalına kaynaklık eder. Caferiler üzerinden inanca; sinema salonları üzerinden Türkiye taşrasının sosyalleşmesine, kız istemeden evlilik ritüellerine ve hatta gerdeğe kadar toplumun bireysel alanlara müdahillğine ışık tutarken; tarifler gastronomi açısından da hatıratı değerli kılar.

Fazlı İpek’in zaman, mekan ve kültürel değişim anlatısını okurken Ahmet Hamdi Tanpınar belirir yanı başınızda. Tanpınar’ın *Beş Şehir* kitabının ön sözünde, “*Beş Şehir’in ... arkasında kendi insanımızı ve hayatımızı, vatanın manevi çehresi olan kültürümüzü görmek daha doğru olur.*”⁷ cümlelerine yer verir. Fazlı İpek de hatıratın merkezine doğduğu ve yaşadığı şehirler ekseninde Türk insanı ve kültürünü koyar ve anlamaya çalışır. Bu anlamda hatırat, son yıllardaki “Tarihyazımında empati mümkün mü” tartışması açısından ufuk açıcudur.

KAYNAKLAR

BİRİNCİ, Ali, *Tarihin Hududunda: Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2022.

ÇİLADIR, Sina, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, Genel Maden-İş Yayınları, 1993.

GÜLGÖZ, Sami, “Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar”, *Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar*, Der. Sami Gülgöz-Berivan Ece-Sezin Öner, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2023, ss. 13-26.

OKAY, M. Orhan, “Hâtırat”, *TDVİA*, c. 16, İstanbul 1997, ss. 445-449.

Presser, Jaques, “Bir Tarih Kaynağı Olarak Hatırat (Memoires Als Geschiedbron)”, Çev. İsmail Hakkı Kadı, *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Haziran 2023, ss. 148-155.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergah Yay., İstanbul 2019.

TERZİOĞLU, Derin, “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı”, *Cogito*, 29/ Selçuklular, Güz 2001, ss. 284-296.

UZER, Tuğba, “Nasıl Hatırlarız, Nasıl Unuturuz: Kuramsal Yaklaşım”, *Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar*, Der. Sami GÜLGÖZ-Berivan Ece- ÖNER, Sezin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2023, ss. 51-69.

⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergah Yay., İstanbul 2019, s. 9.